



МІЖНАРОДНАЯ МІСІЯ ПА НАЗІРАННІ ЗА ВЫБАРАМІ

Прэзідэнцкія выбары, Рэспубліка Беларусь – 19 сакавіка 2006 г

Мінск, 20 сакавіка 2006 г. - Дзяржавы-ўдзельніцы АБСЕ абавязаныя запрашаць адна адну для назірання за чарговымі выбарамі для ацэнкі ступені выканання ўзятых на сябе ўзаемных абавязальніцтваў. Выконваючы дадзеныя абавязальніцтвы ў рамках АБСЕ і кіруючыся артыкулам 13 Выбарчага кодэкса Рэспублікі Беларусь, Урад Беларусі накіраваў АБСЕ запрашэнне правесці назіранне за прэзідэнцкімі выбарамі 19 сакавіка.

7 лютага 2006 года Бюро па дэмакратычных інстытутах і правах чалавека (БДПЧ) АБСЕ заснавала ў Беларусі Місію па назіранні за выбарамі (МНВ) з накіраваннем 37 доўгатэрміновых і 439 кароткатэрміновых назіральныхнікаў, якая аб'яднала свае намаганні з Парламенцкай Асамблеяй АБСЕ (ПА АБСЕ) для назірання ў дзень выбараў. У склад дэлегацыі ПА АБСЕ увайшло 126 членаў, 19 з якіх было адмоўлена ў выдачы візы або ўездзе ў Беларусь Міністэрствам замежных спраў. Акрамя таго, адмоўлена ў выдачы візы або ўездзе ў краіну было васьмі кароткатэрміновым назіральнікам БДПЧ/АБСЕ.

У фармаце Міжнароднай місіі па назіранні за выбарамі (ММНВ) ПА АБСЕ і БДПЧ/АБСЕ ацэньвалі адпаведнасць выбарчага працэсу нацыянальнаму заканадаўству, абавязальніцтвам у рамках АБСЕ і іншым міжнародным стандартам правядзення дэмакратычных выбараў.

Папярэднія заключэнні і высновы апублікоўваюцца да абвешчання і канчатковага зацвярджэння вынікаў выбараў і заканчэння працэдуры разгляду скаргаў. Прыкладна праз восем тыдняў пасля заканчэння выбарчага працэсу БДПЧ/АБСЕ будзе апублікаваная падрабязная Выніковая справаздача, у якую ўвойдуць рэкамендацыі па далейшым яго ўдасканаленні. БДПЧ/АБСЕ выказвае гатоўнасць аказаць уладам і грамадзянскай супольнасці Беларусі садзейнічанне ў забеспячэнні выканання яе абавязальніцтваў у рамках АБСЕ, дзеля таго, каб грамадзяне карысталіся асноўнымі правамі і свабодамі, якія ім належаць.

Папярэднія высновы

17 лютага для ўдзелу ў прэзідэнцкіх выбарах, абвешчаных 16 снежня 2005 года, было зарэгістравана чацвёра кандыдатаў: дзеючы Прэзідэнт Аляксандр Лукашэнка; лідэр Ліберальна-дэмакратычнай партыі Сяргей Гайдукевіч; лідэр Сацыял-дэмакратычнай партыі «Грамада» Аляксандр Казулін; і «адзіны кандыдат ад апазіцыі» Аляксандр Мілінкевіч.

Нягледзячы на тое, што рэгістрацыя чатырох кандыдатаў прадставіла выбаршчыкам Беларусі патэнцыйную магчымасць сапраўднага выбару, правядзенне прэзідэнцкіх выбараў 19 сакавіка не адпавядала абавязальніцтвам у рамках АБСЕ па дэмакратычных выбарах.

Былі адзначаны наступныя сур'ёзныя недахопы:

- Заява, зробленая праваахоўнымі органамі (КДБ), у якой праводзілася сувязь паміж дзейнасцю апазіцыі і груп грамадзянскай супольнасці і тэрарызмам і змяшчаліся прамыя абвінавачванні ў намеры сілавога захопу ўлады, у значнай меры паспрыяла абстаноўцы запалохвання і стварыла атмасферу няўпэўненасці ва ўласнай бяспецы напярэдадні выбараў;

- Рамкі для вядзення кандыдатамі эфектыўнай перадвыбарчай кампаніі былі звужаныя абмежавальным, а часам і адвольным тлумачэннем дзяржаўнымі органамі прававой базы;
- Перашкоды на шляху справядлівай кампаніі былі пагоршаны і шырока распаўсюджаным затрыманнем удзельнікаў агітацыі, а вядучыя дзеячы апазіцыі падвяргаліся фізічным нападам, затрыманню і нават турэмнаму зняволенню;
- Электронныя СМІ агульнанацыянальнага вярстання, падкантрольныя выключна дзяржаве, усебакова і ў пазітыўным ключы асвятлялі дзейнасць Прэзідэнта Лукашэнка, пры гэтым практычна ігнаруючы трох астатніх кандыдатаў У той жа час нешматлікія незалежныя друкаваныя СМІ, якія працягваюць працу, змагаліся з цяжкасцямі ў ажыццяўленні сваёй прафесійнай дзейнасці;
- Дзеянні ўладаў, накіраваныя на групы грамадзянскай супольнасці, якія раней займаліся назіраннем за выбарамі ў краіне, прывялі да зрыву працы незалежных мясцовых назіральнікаў і ўшчамленню асноўных грамадзянскіх правоў. Чатыры вядучых актывіста застаюцца пад вартай па абвінавачванні ў кіраванні незарэгістраванай арганізацыяй, дзейнасць якой звязаная з замахам на правы і законныя інтарэсы грамадзян;
- На асобныя сегменты электарату, асабліва дзяржаўных служачых і студэнтаў, аказваўся ціск адносна іх права ўдзельнічаць у палітычным працэсе, у тым ліку былі выпадкі пагроз прыняцця мер у адказ у выглядзе звальнення з працы або выключэння з ВНУ;
- Склад выбарчых камісій, у якія ўвайшло шмат дзяржаўных служачых, паставіў пад сумненне іх незалежнасць. У выніку амаль поўнага выключэння прадстаўнікоў апазіцыйных палітычных партый, якое фактычна адбылося на ўсіх узроўнях, была скампраметаваная і празрыстасць іх дзейнасці.

Былі адзначаны і асобныя станоўчыя аспекты выбарчага працэсу, а менавіта наступныя:

- Для ўдзелу ў перадвыбарчай барацьбе было зарэгістравана чацвёра кандыдатаў, што прадставіла выбаршчыкам патэнцыйную магчымасць сапраўднага выбару;
- Падрыхтоўка Цэнтральнай камісіі па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў (ЦВК) да выбараў увогуле ажыццяўляліся эфектыўна. Прадстаўніцтва жанчын у складзе выбарчых камісій было значным;
- Два трыццаціхвілінных выступы на тэлебачанні і два трыццаціхвілінных выступы на радыё, прадстаўленыя кандыдатам бясплатна, сталі для кандыдатаў трыбунай для прадстаўлення сваіх палітычных поглядаў, хоць і ва ўмовах абмежаванага часу і частковай цензуры.
- Шэраг агітацыйных мерапрыемстваў апазіцыі быў праведзены бесперашкодна.
- У перадвыбарчы перыяд ЦВК, пераважная большасць тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК) і ўчастковых выбарчых камісій (УВК) прадстаўлялі назіральнікам неабходную ім інфармацыю. Галава МНВ змог прыняць удзел ва ўсіх сустрэчах на высокім узроўні, з просьбай аб правядзенні якіх былі накіраваныя звароты.
- Галасаванне прайшло ў становішчы спакою і парадку.

Мінулыя выбары яўна не адпавядалі абавязальніцтвам у рамках АБСЕ і міжнародным стандартам правядзення выбараў. Злоўжыванні дзяржаўнай уладай, якія насілі адвольны характар і яўна мелі сваёй мэтай абарону дзеючага Прэзідэнта, распасціраліся далёка за рамкі прымальнай практыкі. Дзеючы Прэзідэнт таксама яўна дапусціў выкарыстанне дзяржаўнай улады такім чынам, які не дазваляе грамадзянам свабодна і справядліва выказаць сваю волю пры галасаванні. Сп. Казулін і сп. Мілінкевіч разам з некаторымі групамі грамадзянскай супольнасці і незалежнымі СМІ выказалі МНВ свой недавер да выбарчага працэсу і заявілі, што вынікі выбараў не будуць заснаваныя на волевыяўленні народа.

Перадвыбарная сітуацыя не з'яўлялася арэнай для раўнапраўнага суперніцтва. Нягледзячы на абмежаванні, цяжкасці і перашкоды на сваім шляху, якія ствараліся адвольны чынам, кандыдаты ад апазіцыі паспрабавалі спаборнічаць падчас перадвыбарчай кампаніі з дзеючай адміністрацыяй. Тым не менш, відавочна, што ўлады ў значнай ступені пагарджалі дэмакратычнымі прынцыпамі і гарантаванымі Канстытуцыяй правамі на свабоду самавыражэння, аб'яднанняў і сходаў.

На працягу кампаніі была відавочнай тэндэнцыя да запалохвання і падаўлення незалежных меркаванняў, у тым ліку галасоў тых недзяржаўных друкаваных СМІ, якія яшчэ засталіся. Дадзеныя дзеянні перашкаджалі магчымасці актыўнага перадвыбарчага дыялогу і паставілі пад сумненне гатовасць улад паважаць прынцып палітычнай канкурэнцыі на падставе роўнасці перад законам і аднолькавых адносінаў з боку органаў улады.

Рэгламентацыя працэдуры датэрміновага галасавання з'яўляецца непразрыстай і не забяспечвае неабходных гарантый. Адсутнасць афіцыйных пратаколаў для дакументальнага ўліку галасавання ў кожны з дзён датэрміновага галасавання, а таксама адсутнасць мер па недапушчэнні ўмяшальніцтва ў працэс зачынення і захоўвання скрыняў для галасавання ўначы перыяд павялічваюць магчымасць выбарчых парушэнняў. МНВ атрымала паведамленні аб тым, што кіраўнікі кампаній і начальнікі ўстаноў заклікалі выбаршчыкаў прагаласаваць датэрмінова, пагражаючы сваім супрацоўнікам скасаваннем працоўных кантрактаў, а студэнтам - пакараннямі. У пяцідзённы перыяд датэрміновага галасавання ў выбарах прыняў удзел 31% беларускіх выбаршчыкаў.

Галасаванне ў дзень выбараў прайшло ў ціхай і спакойнай атмасферы. Арганізацыя галасавання ўвогуле была добрай, а ўчастковыя камісіі і выбаршчыкі прадэманстравалі добрае валоданне выбарчымі працэдурамі. Неўпаўнаважаныя асобы назіраліся на 7% наведаных участкаў для галасавання, і на 3% участкаў дадзеныя асобы давалі ўчастковым камісіям указанні па іх працы. Назіральнікі паведамлялі аб тым, што ўчастковыя камісіі часцяком адмаўляліся паведаміць асноўныя дадзеныя па выбарах. Шэраг участковых камісій атрымаў ад мясцовых органаў улады або тэрытарыяльных камісій указанні не паведамляць назіральнікам некаторых дадзеных. У 11% справаздач зазначалася, што назіральнікам чыніліся перашкоды ў ажыццяўленні іх дзейнасці, а ў адзінкавых выпадках некаторыя з іх падвергнуліся запалохванню. Пры гэтым у адрозненні ад выбараў 2004 года, назіральнікам быў прадастаўлены доступ у зоны, якія мяжуюць з суседнімі краінамі.

Пры падліку галасоў якасць выбарчага працэсу пагоршылася. Назіральнікі далі негатыўную ацэнку працэсу падліку галасоў у 47% сваіх справаздач. Шмат участковых камісій дрэнна арганізавалі падлік галасоў, а скаргі належным чынам не разглядалі. На 16% участкаў для галасавання ўчастковыя камісіі мелі цяжкасці са складаннем пратаколаў аб выніках галасавання, а на 8% участкаў адносна падліку галасоў ва ўчастковыя камісіі была пададзена афіцыйная скарга. Назіральнікі паведамлілі аб шэрагу выпадкаў выпраўлення вынікаў або іх запісу алоўкам. Большасць назіральнікаў была пазбаўлена магчымасці стаяць на досыць блізкай адлегласці, каб разгледзець адзнакі, зробленыя ў бюлетэнях, а большасць участковых камісій да запаўнення пратаколаў не аб'яўляла колькасць галасоў, пададзеных за кожнага з кандыдатаў. Неўпаўнаважаныя асобы прысутнічалі на 8% выбарчых участкаў, дзе ладзілася назіранне, якія зрэдку кіравалі працай участковых камісій.

Папярэднія заключэнні

Перадгісторыя

Аб правядзенні ў Рэспубліцы Беларусь прэзідэнцкіх выбараў 19 сакавіка 2006 г. было абвешчана 16 снежня 2005 года. Дата выбараў стала некалькі больш ранняй, чым чакалася, бо паводле заканадаўства выбары не было неабходнасці праводзіць да ліпеня 2006 года. Дадзеная кампанія стала трэцімі прэзідэнцкімі выбарамі, якія адбыліся з часу здабыцця Беларуссю незалежнасці ў 1991 годзе. Прэзідэнт Лукашэнка атрымаў дазвол балатавацца на трэці тэрмін пасля правядзення 17 кастрычніка 2004 года рэферэндуму, які зняў канстытуцыйнае абмежаванне прэзідэнцкага мандата двума тэрмінамі. БДПЧ/АБСЕ назіранне за рэферэндумам 2004 года не праводзіла.

Канстытуцыя Рэспублікі Беларусь (у рэдакцыі 1996 года) надзяляе Прэзідэнта шырокімі паўнамоцтвамі (артыкулы 79, 84 і 85). У сваім нядаўнім інтэрв'ю «Расійскай газеце» Прэзідэнт адзначыў, што «у нас Прэзідэнт па Канстытуцыі каардынуе і накіроўвае дзейнасць усіх галін улады - і выканаўчай, і судовай, і заканадаўчай». Паводле Канстытуцыі колькасць скліканняў заканадаўчага органа абмяжоўваецца дзвюма сесіямі агульнай працягласцю не больш за 170 дзён. У 2004 годзе Прэзідэнт Лукашэнка пацвердзіў, што Канстытуцыя і заканадаўства Беларусі ўтрымоўваюць «элементы аўтарытарызму». Прэзідэнт мае права выдаваць дэкрэты, якія маюць сілу законаў. Калі закон уступае ў супярэчнасць з дэкрэтам Прэзідэнта, дэкрэт мае пераважную сілу¹. Дадзеная сістэма вядомая як «прэзідэнцкая вертыкаль».

Нягледзячы на тое, што з часу заснавання партыі «Беларускі народны фронт» у 1988 годзе ў Беларусі быў заснаваны цэлы шэраг палітычных партый, дзяржава не стварыла ўмоў, якія спрыяюць сапраўднаму палітычнаму плюралізму. За апошнія гады некаторыя апазіцыйныя партыі сутыкнуліся з перашкодамі юрыдычнага і адміністрацыйнага характару, а шмат рэгіянальных партыйных структур пазбавіліся рэгістрацыі і былі зачыненыя на падставе неадпаведнасці заканадаўчаму патрабаванню аб «юрдычным адрасе». Большасць партый і палітычных арганізацый маюць слабыя арганізацыйныя структуры і адыгрываюць невялікую ролю ў грамадскім жыцці. Па выніках парламенцкіх выбараў 2004 года апазіцыйныя палітычныя партыі не атрымалі свайго прадстаўніцтва ў 110-мясцовым Нацыянальным сходзе².

Аналагічным чынам абмяжоўвалася або звужалася сфера дзейнасці НУА і грамадзянскіх ініцыятыў. У 2003 годзе была скасаваная рэгістрацыя 51 НУА, у 2004 годзе - 38 НУА, і ў 2005 годзе была скасаваная рэгістрацыя 68 НУА. Акрамя таго, стала нашмат складаней зарэгістраваць новую НУА. Па інфармацыі Міністэрства юстыцыі ў 2005 годзе ім было атрымана 1 284 заяўкі на рэгістрацыю НУА, з якіх была здаволеная толькі 61. У цяперашні час у Беларусі зарэгістравана каля 2 200 НУА.

Правая база

Асноўныя палажэнні аб выбарах змешчаны ў Канстытуцыі Рэспублікі Беларусь (у рэдакцыі 1996 года). Галоўным актам, які рэгламентуе правядзенне выбараў, з'яўляецца Выбарчы кодэкс (ад 2000 года). БДПЧ/АБСЕ ужо некалькі разоў праводзіла падрабязны аналіз Выбарчага кодэкса, а ў папярэдніх справах бюро аб выбарах былі адзначаныя яго шматлікія істотныя недахопы. Нягледзячы на

¹ Артыкулам 137 Канстытуцыі прадугледжана, што «у выпадку разыходжання дэкрэту або ўказу з законам закон мае вяршэнства толькі тады, калі паўнамоцтвы на выданне дэкрэту або ўказу былі прадстаўленыя законам».

² У Нацыянальным сходзе маюць прадстаўніцтва толькі тры партыі: Камуністычная партыя (8 месцаў), Аграрная партыя (3 месцы) і Ліберальна-дэмакратычная партыя (1 месца), пры гэтым ніводная з іх не знаходзіцца ў апазіцыі да Прэзідэнта.

прапанаваныя рэкамендацыі па прывядзенні Кодэкса ў больш блізкую адпаведнасць з абавязальнасцямі ў рамках АБСЕ па правядзенні дэмакратычных выбараў, да цяперашняга часу беларускія ўлады гатоўнасць разгледзець іх не дэманстравалі. З 2000 года якіх-небудзь значных паправак у Выбарчы кодэкс не ўносілася. У выніку гэтага, асноўны акт, які рэгламентуе арганізацыю выбараў, служыць недастатковай асновай для правядзення дэмакратычных выбараў, асабліва ў адсутнасці адпаведнай палітычнай волі. Прававой базай не забяспечваецца неабходных гарантый неўмяшальніцтва ў працэдуру датэрміновага галасавання, падліку галасоў і сумавання вынікаў.

На ход выбарчага працэсу аказаў уплыў шэраг іншых прававых актаў, у тым ліку Кодэкс аб адміністрацыйных правапарушэннях, Крымінальны кодэкс, закон «Аб масавых мерапрыемствах», закон «Аб друку і іншых сродках масавай інфармацыі» і пастановы ЦВК. Некаторыя з дадзеных прававых актаў змяшчаюць палажэнні, якія аказваюць негатыўнае ўздзеянне на асноўныя правы і свабоды, надзвычай неабходныя для правядзення дэмакратычных выбараў.

Асабістай увагі заслугоўваюць унесеныя ў 2005 году папраўкі ў Крымінальны кодэкс (ад 1999 года). Сярод іншага, паводле яго новай рэдакцыі ўсталёўваюцца пакаранні ажно да турэмнага зняволення тэрмінам да двух гадоў за ўдзел у дзейнасці незарэгістраванай арганізацыі або палітычнай партыі. Прыняцце і ўжыванне дадзеных палажэнняў заканадаўства абмежавалі магчымасць грамадзян свабодна ўступаць у аб'яднанні і кінулі выклік праву свабодна фармаваць погляды, знаёміцца з імі і паведамляць іх. Кодэксам прадугледжана крымінальнае пакаранне за «дыскрэдытацыю Рэспублікі Беларусь перад міжнароднай арганізацыяй або замежнай дзяржавай», а таксама абраза і паклёп у адрас Прэзідэнта і асобных дзяржаўных чыноўнікаў.

Для прызнання таго, што прэзідэнцкія выбары адбыліся, павінна прагаласаваць 50 працэнтаў выбаршчыкаў, занесеных у спісы. Каб стаць абраным, кандыдату-пераможцу неабходна набраць больш за палову ўсіх пададзеных галасоў. Калі ніхто з кандыдатаў не здолее атрымаць перамогу на выбарах, праз два тыдні праводзіцца другі тур, да якога таксама ўжываецца патрабаванне яўкі.

Увогуле, ЦВК тлумачыла свае пастановы і іншыя заканадаўчыя акты абмежавальным чынам, у прыватнасці што датычыцца выдачы дазволу на правядзенне агітацыйных мерапрыемстваў. Адсутнасць эфектыўнага механізму разгляду скарг і зваротаў пагоршыла дадзены падыход, а судовыя органы адыгралі мінімальную ролю ў прадастаўленні прававой абароны.

Выбарчыя камісіі

Арганізацыяй прэзідэнцкіх выбараў займаліся Цэнтральная камісія па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў (ЦВК), 165 тэрытарыяльных выбарчых камісій (ТВК) і 6 586 участковых выбарчых камісій (УВК), у тым ліку камісіі 41 выбарчага ўчастку, заснаванага ў дыпламатычных місіях Рэспублікі Беларусь. Склад ЦВК быў прызначаны ў адпаведнасці з палажэннямі закона «Аб Цэнтральнай камісіі Рэспублікі Беларусь па выбарах і правядзенню рэспубліканскіх рэферэндумаў» (ад 1998 года) у 2002 годзе, а ТВК і УВК былі сфармаваныя паводле палажэнняў Выбарчага кодэкса.

ЦВК з'яўляецца органам, які працуе на сталай аснове з пяцігадовым тэрмінам мандату, які скончыцца ў 2007 годзе. У яе склад уваходзіць 12 членаў, шэсць з якіх прызначаюцца Прэзідэнтам і шэсць – Саветам Рэспублікі (верхняй палатай Парламента), які абіраецца непрамым чынам. Старшыня, сакратар і загадчык арганізацыйна-прававога аддзела займаюцца арганізацыяй выбараў на прафесійнай аснове. Астатнія дзевяць членаў удзельнічаюць у працы ЦВК паралельна з выкананнем службовых абавязкаў па сталым месцы працы. Члены ЦВК займаюць розныя высокія адміністрацыйныя пасады. Намеснік Старшыні ЦВК, сп. Андрэеў, з'яўляецца супрацоўнікам Адміністрацыі Прэзідэнта, а сп. Міцкевіч з'яўляецца Намеснікам Міністра Юстыцыі.

ТВК можна суаднесці з адміністрацыйным дзяленнем дзяржавы на ўзроўнях ніжэй агульнанацыянальнага. Такім чынам, існуе сем «абласных» выбарчых камісій, шэсць «гарадскіх» выбарчых камісій (якія ўтвараюцца ў асноўным у гарадах абласнога падпарадкавання) і 152 «раённых»

выбарчых камісіі. Члены ТВК былі прызначаныя на сумесных паседжаннях мясцовых заканадаўчых і выканаўчых органаў, праведзеных да 28 снежня 2005 года ўключна. Члены ТВК маглі вылучацца шырокім спектрам арганізацый, у тым ліку: грамадскімі аб'яднаннямі, працоўнымі калектывамі, палітычнымі партыямі і самавылучэннем асобных выбаршчыкаў, падтрыманым грамадзянамі.

Спосаб прызначэння членаў камісій прыводзіць да значнага кантролю над выбарчымі камісіямі з боку дзяржаўнай адміністрацыі шляхам вылучэння членаў у склад ТВК і УВК. Органы, якія прызначалі склад камісій, таксама вылучалі ў якасці членаў ТВК уласных супрацоўнікаў (9,6 працэнтаў членаў). Партыі, асабліва апазіцыйныя партыі, былі не дапушчаныя ў склад выбарчых камісій. З 2 124 членаў ТВК толькі 56 прызначаных членаў ТВК (2,6 працэнта) былі вылучаны ад адной з палітычных партый. З іх 47 былі вылучаны Камуністычнай партыяй Беларусі, якая аказвае палітычную падтрымку Прэзідэнту Лукашэнка.

Нягледзячы на тое, што кодэксам адбор членаў УВК прадугледжаны на канкурэнтнай аснове, у шэрагу выпадкаў працэдура іх прызначэння сведчыла аб адваротным і характарызувалася недастатковай празрыстасцю і аднастайнасцю. МНВ зрабіла выбарку з 16 ТВК, у склад якіх уваходзіць 638 УВК. МНВ выявіла, што колькасць прызначаных членаў УВК была вельмі блізкай да колькасці пададзеных заявак - на 7 304 месцы была пададзена 7 381 заяўка. У 14 ТВК з выбаркі колькасць членаў была роўнай колькасці заявак. Некаторыя палітычныя партыі і НУА паведамлілі МНВ аб тым, што хоць яны падавалі заяўкі на вылучэнне прадстаўнікоў у склад УВК, дадзеныя заяўкі не прымаліся.

Увогуле арганізацыя і правядзенне выбарчага працэсу выбарчымі камісіямі была эфектыўнай, у тым ліку падрыхтоўка да дня галасавання. Цэнтрвыбаркамам былі выкананыя ўсталяваныя заканадаўствам тэрміны. Нягледзячы на тое, што Выбарчым кодэксам прама не прадугледжана прадстаўленне ўсіх дакументаў па выбарах для ўсеагульнага азнаямлення, ЦВК афіцыйна публікуе большасць сваіх рашэнняў і вядзе вэб-сайт, дзе размяшчаюцца дакументы.

МНВ праводзіла рэгулярныя сустрэчы з ЦВК, а доўгатэрміновыя назіральнікі змаглі сустрэцца са ўсімі 165 ТВК. Нягледзячы на тое, што афіцыйныя паседжанні ЦВК і ніжэйшых камісій з'яўляюцца адкрытымі для наведвання назіральнікамі і прадстаўнікамі СМІ, такія сустрэчы праходзілі нячаста. Старшыня ЦВК і сакратар прынялі шмат рашэнняў адміністрацыйнага і прававога характару па-за рамкамі афіцыйных паседжанняў. Некаторая базавая інфармацыя, у тым ліку колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў у межах кампетэнцыі кожнай тэрытарыяльнай камісіі, колькасць аддрукаваных бюлетэняў, а таксама парадак выкарыстання запасных 10% бюлетэняў была недаступная для грамадскасці.

Рэгістрацыя выбаршчыкаў

Цэнтралізаванай і агульнадаступнай крыніцы звестак аб колькасці выбаршчыкаў, папярэдне зарэгістраваных у розных структурных адзінках сістэмы выбарчых камісій, не існуе. Спісы выбаршчыкаў складаюцца асобна для кожнага выбарчага ўчастку. Кансалідаванага спісу на ўзроўні вышэй асобных участкаў не існуе. Закон не патрабуе ад ЦВК напярэдадні выбараў абвясціць колькасць выбаршчыкаў, занесеных у спісы ў цэлым па краіне. Тым не менш, 9 сакавіка сакратар ЦВК абвясціў аб тым, што зарэгістравана каля 7 020 000 выбаршчыкаў.

Першапачаткова, кожная УВК атрымоўвае ад адпаведнага выканаўчага і распарадчага органа папярэдні спіс выбаршчыкаў, які належыць праверыць і ўдакладніць па меры неабходнасці. Законам не канкрэтызуецца, якім менавіта чынам гэта варта рабіць, аднак паводле метадычных рэкамендацый ЦВК па працы УВК для праверкі папярэдніх спісаў выбаршчыкаў рэкамендавана праводзіць наведванне выбаршчыкаў па месцы жыхарства. Удакладненыя спісы павінны падавацца для азнаямлення выбаршчыкаў у памяшканні УВК, хоць правіламі ЦВК усталявана, што выбаршчыкі могуць праверыць наяўнасць у спісе толькі запісу аб сабе.

Выбарчым кодэксам не прадугледжана «спыненне» рэгістрацыі выбаршчыкаў да дня выбараў, і ад УВК не патрабуецца прадстаўляць грамадскасці або вышэйшайшым камісіям дадзеныя аб колькасці

грамадзян, зарэгістраваных у якасці выбаршчыкаў па выбарчым участку. Выбаршчык, чыё імя не значыцца ў спісе выбаршчыкаў, можа дадаткова ўносіцца ў яго да завяршэння галасавання ў дзень выбараў, прад'явіўшы адзін з прымальных дакументаў. Такім чынам, агульная колькасць зарэгістраваных выбаршчыкаў можа стаць вядомай толькі пасля аб'явы ЦВК афіцыйных вынікаў выбараў.

Рэгістрацыя кандыдатаў

Кандыдаты павінны былі вылучацца «ініцыятыўнымі групамі» выбаршчыкаў колькасцю не меней за 100 чалавек. Ініцыятыўныя групы павінны былі звярнуцца ў ЦВК за рэгістрацыяй не пазней, чым за 85 дзён да дня выбараў, на працягу сямі дзён пасля прызначэння даты выбараў. Для рэгістрацыі кандыдата яго ініцыятыўнай групе неабходна было сабраць і падаць подпісы не меней 100 000 грамадзян, якія маюць права галасу, на працягу 30 дзён. Першапачаткова ЦВК зарэгістравала восем ініцыятыўных груп. Тым не менш, дастатковую колькасць подпісаў за вылучэнне падалі ўсяго чацвёра патэнцыйных кандыдатаў³.

У перыяд з 27 студзеня па 11 лютага патэнцыйныя кандыдаты павінны былі прадставіць у ЦВК дэкларацыі аб даходах і маёмасці. Дэкларацыі патрабаваліся не толькі ад самога кандыдата, але і блізкіх сваякоў, у тым ліку яго жонкі і бацькоў яго жонкі.

17 лютага ЦВК зарэгістравала чацвярых кандыдатаў у прэзідэнты, што прадаставіла выбаршчыкам магчымасць сапраўднага выбару: Гайдукевіча С.В. (Ліберальна-дэмакратычная партыя), Казуліна А.У. (Сацыял-дэмакратычная партыя «Грамада»), дзеючага Прэзідэнта Лукашэнку А.Р. (беспартыйнага)⁴, і Мілінкевіча А.У. (беспартыйнага). Кожны з кандыдатаў зарэгістраваў па 30 давераных асобаў, як гэта прадугледжана законам.

Перадвыбарчая агітацыя

Перадвыбарчая агітацыя афіцыйна стартавала 17 лютага з моманту рэгістрацыі чацвярых кандыдатаў. Перадвыбарчая агітацыя да пачатку дадзенага перыяду забароненая законам, і асобам, якія не падпарадкаваліся дадзенай забароне, прад'яўляліся абвінавачванні ў адміністрацыйных парушэннях і прызначаліся штрафы⁵.

Выкарыстаць уласныя грашовыя сродкі і прамыя ахвяраванні для фінансавання сваёй перадвыбарчай кампаніі кандыдатам не дазваляецца. Нягледзячы на тое, што Выбарчым кодэксам фінансаванне перадвыбарчай кампаніі з недзяржаўных крыніц прама не абмяжоўваецца, палажэнне, якое забараняе «матэрыяльную дапамогу пры падрыхтоўцы і правядзенні выбараў» тлумачылася ЦВК у выглядзе абмежавання фінансавання кампаніі выключна сумай, прадастаўленай дзяржавай для вырабу друкаваных матэрыялаў (прыкладна 31 000 даляраў ЗША). Платная рэклама ва ўсіх СМІ таксама забароненая.

Нягледзячы на спробы папулярызацыі сваіх кандыдатур, якія ажыццяўляліся падчас перадвыбарчай кампаніі сп. Мілінкевічам і сп. Казуліным, СМІ не змаглі прадаставіць кандыдатам ад апазіцый магчымасць расказаць аб сваіх поглядах і здольнасцях па-за фарматам абмежаванага часу бясплатных выступаў у СМІ, што фактычна перашкодзіла азнаямленню выбаршчыкаў з іх праграмамі. СМІ

³ Дзве ініцыятыўныя групы подпісаў не збіралі наогул, адна сабрала недастатковую іх колькасць, а яшчэ адзін патэнцыйны кандыдат спыніў свой удзел у выбарчым працэсе.

⁴ Сп. Лукашэнка карыстаецца падтрымкай каля 40 грамадскіх аб'яднанняў і арганізацый.

⁵ Напрыклад, у Наваполацку толькі на працягу лютага адзін з прыхільнікаў Мілінкевіча чатыры разы на непрацяглы тэрмін затрымліваўся органамі міліцыі за «датэрміновую агітацыю», і ў выніку яму быў прызначаны адміністрацыйны штраф.

сканцэнтравалі сваю ўвагу на асвятленні іншых пытанняў, такіх як дасягненні Беларусі з сярэдзіны 1990-х гадоў і дзейнасць сп. Лукашэнкі ў пасадзе Прэзідэнта, якую ён займае.

У той жа час вельмі прыкметнай была кампанія «За Беларусь!», якая прапагандавала дасягненні краіны. З прычыны таго, што яна не была звязаная з афіцыйнай перадвыбарчай кампаніяй каго-небудзь з кандыдатаў, яна не падпадала пад палажэнні аб парадку вядзення агітацыі, якія змяшчаюцца ў Выбарчым кодэксе. Назва дадзенай кампаніі ўзыходзіць да кампаніі 2004 года ў падтрымку зняцця абмежавання прэзідэнцкага мандата двума тэрмінамі і дазволу Прэзідэнту Лукашэнка балатавацца на трэці тэрмін. У яе рамках па ўсёй Беларусі праходзілі канцэрты і мерапрыемствы, якія трансляваліся беларускім агульнанацыянальным тэлеканалам «АНТ». МНВ звярнула ўвагу на вялікую колькасць рэкламных шчытоў, звязаных з дадзенай кампаніяй.

У шэрагу выпадкаў падчас мерапрыемстваў у рамках кампаніі «За Беларусь!» яе удзельнікі, якія выступалі, у тым ліку дзяржаўныя чыноўнікі, напрама заклікалі грамадзян прагаласаваць за сп. Лукашэнку. Перадвыбарчым штабам Мілінкевіча была пададзена афіцыйная скарга ў дачыненні да кампаніі «За Беларусь!», якая задаволеная не была.

17 сакавіка ў сумеснай заяве кандыдаты Мілінкевіч і Казулін публічна выказалі свой недавер ЦВК у сувязі з грубымі парушэннямі Канстытуцыі і шэрагу заканадаўчых актаў, якія маюць дачыненне да выбараў, і запатрабавалі прызначыць новы склад ЦВК і адкласці выбары да ліпеня.

Роля дзяржаўных органаў у выбарчай кампаніі

Рамкі вядзення кандыдатамі эфектыўных кампаній былі звужаныя абмежавальным, а часам і адвольным тлумачэннем прававой базы дзяржаўнымі органамі. Улады накладалі адміністрацыйныя ўзысканні, часам на надуманых падставах, за парушэнні нацыянальнага заканадаўства, палажэнні якога часцяком не адпавядаюць абавязальніцтвам у рамках АБСЕ. Закон «Аб масавых мерапрыемствах» абмяжоўвае свабоду публічных сходаў, што негатыўна адбілася на перадвыбарчай кампаніі. Нягледзячы на атрыманыя МНВ ад ЦВК звесткі аб тым, што 15-дзённы тэрмін папярэдняга паведамлення, які патрабуецца па законе для правядзення сустрэч у памяшканнях, у перыяд агітацыі ўжывацца не будзе, дзяржаўныя органы ўжывалі закон абмежавальным, а часам і адвольным спосабам.

Нягледзячы на бесперашкоднае правядзенне кандыдатамі ад апазіцыі некаторых агітацыйных мерапрыемстваў, увогуле дзяржаўныя органы не стварылі справядлівых умоў для вядзення перадвыбарчай агітацыі, каб кандыдаты і выбаршчыкі мелі магчымасць свабодна сустракацца і абменьвацца поглядамі. Шмат ўдзельнікаў кампаній апазіцыйных кандыдатаў прыгняталіся, сутыкаліся з перашкодамі, падвяргаліся затрыманню, штрафам і арыштам. Як Мілінкевіч, так і Казулін паведамлілі МНВ аб тым, што затрыманні, арышты і штрафы выключылі сярэдняе звязно кіравання іх кампаніямі. Скаргаў аб аналагічным абыходжанні са сваімі актывістамі са штабоў кандыдатаў Лукашэнкі і Гайдукевіча да назіральнікаў МНВ не паступала.

Па стане на 18 сакавіка з 30 давераных асобаў сп. Мілінкевіча 8 знаходзіліся пад вартай або адбывалі тэрмін адміністрацыйнага зняволення, разам з прыкладна 100 актывістамі яго кампаніі. Штаб кампаніі Казуліна паведаміў, што пад вартай знаходзіліся 80 іх прыхільнікаў, а адна з давераных асобаў кандыдата, сп. Ляўковіч, была аштрафавана на суму ў памеры 2 200 даляраў ЗША у эквіваленце за правядзенне сустрэчы з удзельнікамі кампаніі ў прыватнай кватэры.

Сярод затрыманых падчас кампаніі асобаў былі і выбітныя партыйныя дзеячы. На 15 сутак былі арыштаваныя сп. Вячорка, лідэр партыі «Беларускі народны фронт» (БНФ) і яшчэ адна давераная асоба, сп. Шанцаў. Сп. Лябедзька, лідэр Аб'яднанай грамадзянскай партыі, затрымоўваўся двойчы⁶, а 16 сакавіка Старшыня КДБ заявіў, што яму могуць быць прад'яўленыя абвінавачванні паводле палажэнняў Крымінальнага кодэкса аб барацьбе з тэрарызмам за змову з мэтай сілавога захопу ўлады.

⁶ Першапачаткова сп. Лябедзька быў аштрафаваны на суму ў памеры 720 даляраў ЗША ў эквіваленце.

Назіральнікі таксама паведамлялі аб тым, што шэраг мясцовых органаў улады выдзяляў для сустрэч месцы, якія былі альбо занадта малымі па памеры, альбо размяшчаліся не ў цэнтральных раёнах⁷. Акрамя таго, яны паведамлялі аб тым, што шмат мясцовых органаў ўлады выдзелілі ўсяго некалькіх месцаў для размяшчэння перадвыбарчых агітацыйных матэрыялаў. Іншыя формы агітацыі, такія як распаўсюджванне ўлётак або расклейванне плакатаў, абмяжоўваліся і падвяргаліся рэгулярным праверкам, а ў шэрагу выпадкаў агітацыйныя матэрыялы канфіскоўваліся супрацоўнікамі міліцыі⁸.

На становішча, у якім вялася перадвыбарчая агітацыя, аказалі негатыўнае ўздзеянне і іншыя фактары, у тым ліку:

- Затрыманне 2 сакавіка з ужываннем грубай сілы пры спробе патрапіць на арганізаваны ўрадавымі органамі 3-ці Усебеларускі народны сход сп. Казуліна. Падчас інцыдэнтаў, звязаных з яго затрыманнем, былі здзейсненыя напады на некалькіх журналістаў і зроблены стрэлы па прыватнаму аўтамабілю ў непасрэднай блізкасці ад назіральнікаў ад АБСЕ. Пасля затрымання на некалькі гадзін сп Казуліну былі прад'яўленыя абвінавачванні ў двух правапарушэннях, якія падпадаюць пад Крымінальны кодэкс;
- Заявы, зробленыя штабам кампаніі Лукашэнка аб тым, што «грамадзяне павінны задумацца аб уласным дабрабыце і дабрабыце сваіх дзяцей» перш чым прыняць удзел у несанкцыянаваных агітацыйных мітынгах, маглі выклікаць у звычайных грамадзян асцярогу адносна магчымых мер прававога характару за выкарыстанне свайго права шукаць і атрымліваць інфармацыю і праводзіць мірныя сходы;
- Дзеянні некаторых асобаў, якія звалі сябе прыхільнікамі Лукашэнка, сістэматычна заміналі правядзенню агітацыйных мерапрыемстваў апазіцыі. Стварылася ўражанне, што дадзеныя дзеянні былі спланаваныя;
- Наведванне перадвыбарчых штабоў супрацоўнікамі дзяржаўных праваахоўных органаў і затрыманне агітацыйных матэрыялаў на падставе праверкі адпаведнасці іх вырабу беларускаму заканадаўству, у прыватнасці, адпаведнасці палажэнню аб фінансаванні перадвыбарчай кампаніі⁹;
- Прыгнёт удзельнікаў кампаніі органамі ўлады з выкарыстаннем палажэнняў аб «спыненні для вобіску»¹⁰. У некаторых выпадках гэта фактычна абмяжоўвала свабоду перамяшчэння некаторых грамадзян.

Перадвыбарчыя штабы ў некаторых рэгіёнах паведамлілі назіральнікам МНВ аб тым, што прыцягненне добраахвотнікаў для ўдзелу ў агітацыйнай кампаніі стала больш праблематычным. Паводле дэкрэту Прэзідэнта №361 ад 2002 года наём усіх дзяржаўных служачых ажыццяўляецца на падставе кароткатэрміновых (аднагадовых) кантрактаў. Гэта можа ствараць атмасферу няўпэўненасці і прадаставіць магчымасць аказання празмернага ўплыву на прыблізна 80 працэнтаў працоўнага насельніцтва, занятага на дзяржаўных прадпрыемствах.

Назіральнікі МНВ адзначалі грубыя злоўжыванні паўнамоцтвамі, у прыватнасці скліканне высокапастаўленымі чыноўнікамі выканаўчага камітэта сустрэч з працадаўцамі для іх інструктажу па прымусе падпарадкаваных ім супрацоўнікаў да галасавання за дзеючага главу дзяржавы (у

⁷ Напрыклад, у Оршы было выдзелена ўсяго два такіх памяшкання. Адно з іх было занадта маленькага памеру для правядзення сустрэчы з грамадскасцю, а другое (умяшчальнасцю каля 300 чалавек) знаходзілася размешчана далёка ад цэнтра горада. У гэтым горадзе штаб кампаніі Мілінкевіча правёў сустрэчу на адкрытым паветры, якая была расцэнена як пазাপраўная мясцовымі органамі міліцыі.

⁸ Напрыклад, у Жлобіне агітацыйныя матэрыялы Мілінкевіча, якія змяшчалі фразу «новы Прэзідэнт», былі затрыманы супрацоўнікамі міліцыі, якія заявілі, што гэта процізаконана.

⁹ 21 лютага ў Магілёве кіраўнік мясцовага штаба А.Мілінкевіча быў затрыманы на шэсць гадзін, а вырабленыя ў адпаведнасці з законам 26 170 агітацыйныя ўлётак, якія знаходзіліся ў яго, былі затрыманыя. 24 лютага дадзеныя матэрыялы былі вернутыя.

¹⁰ Штаб кампаніі Мілінкевіча ў Гомелі паведаміў назіральнікам, што ў перыяд паміж 23 лютага і 2 сакавіка было зафіксавана 23 выпадкі затрымання актывістаў кампаніі супрацоўнікамі міліцыі на 3 гадзіны і больш. У мясцовую пракуратуру была накіраваная адпаведная скарга.

Маладзечне). Цягам кампаніі да назіральнікаў паступала ўсё больш паведамленняў аб агітацыі ў падтрымку дзеючага главы дзяржавы вышэйшым кіраўніцтвам заводаў і ВНУ.

Яшчэ больш пагоршыла перадвыбарнае становішча прэс-канферэнцыя, скліканая Старшынём КДБ, Генеральным Пракурорам і Міністрам унутраных спраў 16 сакавіка, на якой яны заявілі, што «пад выглядам выбараў» апазіцыя рыхтуе спробу сілавога захопу ўлады ў дзень выбараў. Іх заява аб тым, што ўсе ўдзельнікі выступаў у дзень выбараў будуць лічыцца тэрарыстамі, пасеяла страх у грамадстве, а заўвага Старшыні КДБ аб тым, што кандыдат Мілінкевіч не будзе арыштаваны «да заканчэння кампаніі» насіла пагрозлівы характар.

СМІ

Дзяржаўныя структуры ўсталявалі фактычную манополію на беларускія электронныя СМІ з агульнанацыянальным вяшчаннем. Асноўнымі альтэрнатыўнымі крыніцамі інфармацыі з'яўляюцца Інтэрнэт і рэгіянальныя недзяржаўныя СМІ. Спецыялісты з беларускіх СМІ паведамлілі МНВ аб тым, што сбалансаванае асвятленне палітычных пытанняў прапаноўваюць некаторыя рэгіянальныя СМІ. Яны таксама паведамлілі МНВ аб тым, што самацэнзура з'яўляецца звычайнай практыкай.

Тым не менш, знікненне за апошнія гады вялікай колькасці недзяржаўных нацыянальных і рэгіянальных СМІ, нядаўняе выключэнне агульнанацыянальных і мясцовых незалежных выданняў з рэестру дзяржаўнай рознічнай сеткі распаўсюджвання аслабілі ступень плюралізму ў СМІ, якая назіралася выбаршчыкамі напярэдадні выбараў. У перыяд кампаніі органы міліцыі некалькі раз канфіскоўвалі экзэмпляры недзяржаўных газет «Народная воля» і «Товарищ» у індывідуальных распаўсюджвальнікаў. 3 і 14 сакавіка пры транспартоўцы «Народнай волі» супрацоўнікамі міліцыі былі поўнасьцю затрыманыя яе тыражы (250 000 і 54 000 экзэмпляраў адпаведна), а 17 сакавіка амаль поўнасьцю быў затрыманы тыраж газеты «Товарищ», 190 000 экзэмпляраў.

Выбарчы кодэкс надзяляе зарэгістраваных кандыдатаў правам атрымоўваць бясплатны эфірны час на дзяржаўным тэлебачанні і радыё, а таксама бясплатную друкаваную плошчу у дзяржаўных друкаваных СМІ падчас афіцыйнага перыяду вядзення агітацыі на роўнай аснове. 8 лютага ЦВК прыняла пастанову, якая прадаставіла кожнаму кандыдату права на публікацыю перадвыбарчай праграмы ў аб'ёме пяці машынапісных старонак у сямі дзяржаўных газетах і два праграмных выступы на тэлебачанні і два на радыё, якія ідуць у запісу. ЦВК вызначыла дату трансляцыі шляхам жараб'ёўкі.

Роля, правы і абавязкі прыватных СМІ падчас выбараў Выбарчым кодэксам не рэгламентуюцца. Заява Старшыні ЦВК, у якой папярэджвалася аб недапушчальнасці публікацыі агітацыйных матэрыялаў у неўсталяваных СМІ супярэчыла раней зробленай заяве сакратара ЦВК, які падтрымаў публікацыю праграмы дзеючага Прэзідэнта ў адной з неўсталяваных газет. Дадзеныя супярэчлівыя заявы стварылі блытаніну сярод СМІ адносна таго, ці маюць яны па законе магчымасць весці асвятленне кампаній кандыдатаў.

За выключэннем трансляцыі бясплатных выступаў у электронных СМІ выбаршчыкі былі пазбаўленыя доступу да інфармацыі аб кандыдатах, што перашкаджала іх магчымасці зрабіць дасведчаны выбар. Агульнанацыянальныя СМІ паведамлялі інфармацыю аб працэдурных аспектах выбарчага працэсу, аднак яны прапанавалі вельмі вузкае асвятленне агітацыйных мерапрыемстваў кандыдатаў. Назіралася адсутнасць сапраўдных грамадскіх дэбатаў па палітычных пытаннях; трансляцыя тэледабатаў паміж канкурэнтамі ў СМІ адсутнічала.

МНВ правяла аналіз зместу вядучых электронных і друкаваных СМІ у афіцыйны перыяд вядзення агітацыі¹¹. Сп. Лукашэнка не скарыстаўся прадастаўленым яму бясплатным эфірным часам у электронных СМІ, а астатнія тры кандыдаты запісалі свае выступы для трансляцыі па тэлебачанні і на радыё. 2 сакавіка канал «БТ1» выказаў частку звароту сп. Казуліна, палічыўшы, што ён дапусціў «непацверджаныя абвінавачванні» у адрас сп. Лукашэнкі і двух яго сыноў. 6 сакавіка цэнзуры былі падвергнутыя радыёзвароты сп. Казуліна і сп. Мілінкевіча на станцыі «БР1» без папярэдняга паведамлення кандыдатам. 3 6 сакавіка, на працягу амаль двух тыдняў да выбараў, ніякіх выступаў не транслявалася.

Бясплатная плошча ў дзяржаўных газетах не прадастаўлялася на роўных умовах усім кандыдатам. Калі праграма сп. Лукашэнкі была апублікаваная на першых старонках, то праграмы двух іншых кандыдатаў былі надрукаваныя не так навочна з адвядзеннем для іх меншай плошчы. Сп. Мілінкевіч не змог надрукаваць сваю праграму з прычыны таго, што яна не была пададзеная ва ўсталяваны ў адміністрацыйным парадку тэрмін.

Калі не ўлічваць бясплатны эфірны час, вынікі маніторынгу СМІ паказваюць, што на працягу афіцыйнага перыяду перадвыбарчай агітацыі падкантрольныя дзяржаве СМІ у сваіх праграмах з палітычным зместам усебакова і ў пазітыўным ключы асвятлялі дзейнасць сп. Лукашэнкі. Напрыклад, у зводках навін на тэлеканалах «БТ1», «АНТ» і «СТБ», якія выходзілі ў прайм-тайм, і ранішній перадачы навін на радыёстанцыі «БР1» усім чацвярым кандыдатам разам узятым было прысвечана 5 гадзін і 22 хвіліны, 5 гадзін 7 хвілін, 4 гадзіны 03 хвіліны і 46 хвілін часу ў навінах адпаведна, з якога на сп. Лукашэнку прыйшлося 99 працэнтаў на «АНТ», 93 працэнта на «БТ1», 96 працэнтаў на «СТБ» і 99 працэнтаў на «БР1».

Закон не абавязвае дзяржаўныя СМІ забяспечваць збалансаванасць асвятлення кандыдатаў і іх доступу да эфірнага часу ў навінах. Сп. Лукашэнка асвятляўся ў агульнанацыянальных электронных і друкаваных СМІ галоўным чынам у яго прэзідэнцкай пасадзе. 2-3 сакавіка СМІ як у прамым эфіры, так і ў выглядзе падборкі асноўных момантаў асвятлялі арганізаваны ўрадавымі органамі 3-ці Усебеларускі народны сход. Гэта стала самым прыкметнай па асвятленні палітычнай падзеяй у СМІ у перыяд кампаніі.

Аб'ём асвятлення трох астатніх кандыдатаў у электронных СМІ быў неістотным, а іх кампаніі не падаваліся ў якасці аб'ектаў палітычнай важнасці. Аб'ём асвятлення агітацыйных мерапрыемстваў апазіцыі і інцыдэнтаў у іх ходзе ў агульнанацыянальных СМІ быў невялікім. «Апазіцыя» і іншыя кандыдаты згадваліся, як правіла, у негатыўным кантэксце. Акрамя таго, дзяржаўныя СМІ транслявалі заявы дзяржаўных чыноўнікаў, якія заяўлялі, што апазіцыйныя палітыкі з'яўляюцца інструментам замежных інтарэсаў, якія рыхтуюць «рэвалюцыю» у Беларусі.

17 сакавіка, усяго за два дні да выбараў Прэзідэнт Лукашэнка выступіў з тэлезваротам да суайчыннікаў з перасцярогай ад сілавога захопу ўлады. У наступнай трансляцыі ён гарантаваў, што не дапусціць дзяржаўнага перавароту, і пагразіў прыхільнікам апазіцыі, заявіўшы што «мы скруцім ім шыю неадкладна, як качанятам».

З сукупнай плошчы, якая прыйшлася на чатырох кандыдатаў, дзяржаўныя друкаваныя выданні «Народная газета», «Рэспубліка», «Советская Белоруссия» і «Звязда» адвалі сп. Лукашэнку больш за 90 працэнтаў. Увогуле, недзяржаўныя газеты «БелГазета», і «Комсомольская правда в Белоруссии» падавалі больш разнастайную палітычную інфармацыю. У дадзеных выданнях ніводны з кандыдатаў не атрымаў больш за 33 працэнта агульнай плошчы, адведзенай кандыдатам.

¹¹ Маніторынг ахоплівае наступныя СМІ: дзяржаўны тэлеканал «БТ1» (Першы нацыянальны тэлеканал), тэлеканалы ва ўласнасці акцыянерных кампаній з кантрольнай доляй дзяржавы – «АНТ» (Агульнанацыянальнае тэлебачанне) і «СТБ» (Сталічнае тэлебачанне), расійскі тэлеканал «РТР» (тэлеканал Расія) і дзяржаўную радыёстанцыю «БР1» (Першы нацыянальны канал беларускага радыё), чатыры фінансуемых з дзяржбюджэту газеты («Народная газета», «Рэспубліка», «Советская Белоруссия» і «Звязда») і пяць недзяржаўных газет («БелГазета», «Белорусы и рынок», «Комсомольская правда в Белоруссии», «Народная воля» і «Обозреватель»).

Разгляд скаргаў, звязаных з выбарамі

Выбарчы кодэкс не змяшчае комплексу палажэнняў, які б забяспечваў аднастайную працэдуру абскарджання для разгляду любых рашэнняў і дзеянняў ЦВК. Хоць рашэнні ЦВК па некаторых пэўных аспектах выбарчага працэсу могуць быць абскарджаныя ў Вярхоўным судзе, у дачыненні пытанняў, якія Выбарчы кодэкс прама не вызначае ў якасці падлеглых абскарджанню, практычны механізм юрыдычнага аспрэчвання адсутнічае.

Калі ў выбарчыя органы грамадзяне, у абмежаванай ступені, скаргі падаваць могуць, то ў суд можна падаць не ўсе віды скарг. Выбарчым кодэксам прама не прадугледжана магчымасць абскардзіць «бяздзейнасць» выбарчых камісій.

Па стане на 17 сакавіка ў ЦВК паступіў 231 пісьмовы зварот, звязаны з выбарамі. З 18 студзеня паседжанняў для разгляду звязаных з выбарамі зваротаў і вынясення па ім рашэнняў ЦВК не склікалася. Тым не менш, на большасць атрыманых пісьмовых заяў службовыя асобы ЦВК накіравалі адказы. Некаторыя з дадзеных адказаў ЦВК супярэчылі пазіцыі, якую яна жа займала на папярэдніх выбарах¹². Рашэнне аб неабходнасці правядзення паседжання ЦВК для разгляду і, па яго выніках, вынясення калегіяльнага рашэння ў дачыненні да пададзенай заявы прымае Старшыня ЦВК.

Склалася ўражанне аб недаверы механізмам абскарджання і незалежнасці судоў з боку ўдзельнікаў выбараў. Роля судовых органаў, у тым ліку Вярхоўнага суду, у аказанні прававой абароны на працягу ўсяго выбарчага працэсу заставалася мінімальнай. У адным выпадку суддзя прызнаўся назіральнікам МНВ, што яму «далі ўказанне» прыняць пэўнае рашэнне па справе, якая датычылася выбараў.

Удзел жанчын

Сярод кандыдатаў, якія балатаваліся на выбарах, жанчын не было. Пасля таго, як напярэдадні парламенцкіх выбараў 2004 года Прэзідэнт выступіў з адпаведным заклікам, у склад парламента Беларусі ўвайшло каля 30 працэнтаў членаў-жанчын. Сярод 25 членаў Савета Міністраў - дзве жанчыны. Старшынёй ЦВК з'яўляецца жанчына, і жанчыны шырока прадстаўленыя ў структуры выбарчых органаў. У ТВК жанчыны складаюць 52% членаў, тады як ва УВК жанчыны складаюць каля 66 працэнтаў членаў і 40% старшыняў камісій.

Удзел нацыянальных меншасцяў

Па выніках перапісу насельніцтва 1999 года насельніцтва Рэспублікі Беларусь налічвала 10045237 чалавек, у тым ліку: 8159073 беларусаў, 1141731 рускіх, 395712 палякаў, 237014 украінцаў і меней 30 000 яўрэяў, армян, татараў, ромаў і іншых. Паводле інфармацыі з замежных крыніц, а таксама па звестках суполкі рома ў Беларусі, колькасць рома складае няшмат меней за 50000 чалавек. Адвакаты-рома паведамілі МНВ, што выбаршчыкаў-рома сістэматычна не ўключаюць у спісы выбаршчыкаў, аднак, часцей за ўсё, пасля адпаведнай просьбы іх імёны ў спісы дадаюць.

¹² ЦВК адмовілася дазволіць штабу Мілінкевіча падаць сваю праграму для публікацыі ў дзяржаўных газетах у сувязі з парушэннем тэрміна падачы. Аднак, адказваючы на аналагічны зварот падчас парламенцкіх выбараў 2004 года, ЦВК заявіла, што дадзены тэрмін служыць толькі ў якасці арыентыру, і яго парушэнне не вядзе да страты права публікацыі праграмы кандыдатам.

Назіранне за выбарамі

Выбарчым кодэксам прызнаецца роля назіральнікаў на выбарах. Тым не менш, шэраг яго палажэнняў можа выкарыстоўвацца для абмежавання законнай дзейнасці і павузіць рамкі паўнаважнага назірання за выбарчым працэсам. Напрыклад, артыкулам 13 назіральніку забараняецца «знаходзіцца ля сталаў выдачы бюлетэняў, ля кабін і скрыняў для галасавання», а дазвол прысутнічаць у памяшканнях ТВК не гарантуецца. Больш таго, артыкулам 13 прадугледжана, што назіральнік можа быць выдалены з памяшкання для галасавання па распараджэнні старшыні адпаведнай выбарчай камісіі.

ЦВК паведаміла, што ў ТВК і УВК было зарэгістравана каля 26 000 мясцовых назіральнікаў. Пераважная іх большасць была вылучана ад працоўных калектываў і іншых «грамадскіх аб'яднанняў», напрыклад, фінансуемага з дзяржаўнага бюджэту Беларускага рэспубліканскага саюза моладзі. У шэрагу выпадкаў у якасці мясцовых назіральнікаў выступалі супрацоўнікі выканаўчых камітэтаў мясцовых органаў улады. Індывідуальныя выбаршчыкі таксама могуць звяртацца з просьбай аб рэгістрацыі ў якасці назіральнікаў шляхам падачы дзесяці подпісаў ад выбаршчыкаў, зарэгістраваных на тэрыторыі ўчастка, на якім мяркуецца весці назіранне.

Дзейнасць мясцовых незалежных груп назіральнікаў была значна меней актыўнай у параўнанні з папярэднімі выбарамі. На папярэдніх выбарах грамадскае аб'яднанне «Партнёрства», якое не прайшло рэгістрацыю, каардынавала дзейнасць па назіранні каля 200 НУА і размясціла ў дзень выбараў да 3 000 назіральнікаў. Тым не менш, арышт і ўтрыманне да цяперашняга часу пад вартай чацвярых грамадзянскіх актывістаў, у тым ліку лідэраў «Партнёрства», па абвінавачваннях, звязаных з кіраўніцтвам незарэгістраванай арганізацыі, дзейнасць якой звязана з замахамі на правы і законныя інтарэсы грамадзян у адпаведнасці з Крымінальным кодэксам, перашкодзілі арганізацыі аналагічнага назірання на цяперашніх выбарах. Пасля іх арышту, КДБ абвінаваціла дадзеную групу ў падрыхтоўцы сілавога захопу ўлады.

Некаторыя НУА, у тым ліку Беларускі Хельсінскі камітэт, усё ж выставілі сваіх назіральнікаў у дзень выбараў, хоць і меншай колькасцю, чым першапачаткова планавалася. Праваабарончы цэнтр «Вясна», у дачыненні да якога ў 2003 годзе было прынята рашэнне аб скасаванні рэгістрацыі, у адрозненні ад папярэдніх выбараў назіранне за выбарамі не праводзіў, хоць некаторыя з яго былых членаў вялі назіранне як чараговыя грамадзяне пры падтрымцы грамадзянскіх ініцыятываў.

Самі кандыдаты выстаўлялі назіральнікаў у асноўным праз вылучэнне ад палітычных партый і грамадзянскіх ініцыятываў, якія іх падтрымліваюць. Кампаніі Гайдукевіча і Лукашэнкі паведамлілі аб выстаўленні звыш 20 000 назіральнікаў ад кожнай. Двое іншых кандыдатаў сканцэнтравалі намаганні на невялікай колькасці ўчасткаў для галасавання з яўным намерам атрымаць дакладныя дадзеныя вынікаў.

Датэрміновае галасаванне (14-18 сакавіка)

У адпаведнасці з палажэннямі артыкула 53 Выбарчага кодэкса перыяд галасавання расцягваецца да доўгіх шасці дзён, з прысутнасцю на працягу пяці дзён датэрміновага галасавання толькі двух членаў УВК і адсутнасцю неабходнасці якога-небудзь тлумачэння, чаму перавага аддаецца дадзенаму варыянту галасавання. Хоць кодэксам прадугледжана, што бюлетэні па датэрміновым галасаванні павінны падлічвацца асобна, патрабавання аб занясенні вынікаў дадзеных падлікаў у афіцыйны пратакол у ім не змешчана. Рэгламентацыя працэдуры датэрміновага галасавання з'яўляецца непразрыстай і не забяспечвае належных мер аховы. Адсутнасць якіх-небудзь афіцыйных пратаколаў для дакументальнага ўліку галасавання ў кожны з дзён датэрміновага галасавання, а таксама мер забеспячэння неўмяшальніцтва ў працэдуру зачынення і працэс захоўвання скрыні для галасавання ўначы перыяд павялічвае магчымасць электаральных парушэнняў. Працягласць жа перыяду датэрміновага галасавання робіць яго праблематычным для назірання.

Мяркуючы па ўсім, датэрміновае галасаванне дазваляла злоўжыванні адміністрацыйным палажэннем рознага роду службовымі асобамі. МНВ атрымала паведамленні, што кіраўнікі кампаній і ўстаноў

прымушалі выбаршчыкаў да датэрміновага галасавання, пагражаючы супрацоўнікам скасаваннем працоўных кантрактаў, а студэнтам пакараннямі. Па паведамленай інфармацыі лічба яўкі па пяцідзённым перыядзе датэрміновага галасавання склала 31 працэнтаў, што нашмат перавысіла аналагічны паказчык на выбарах 2004 года.

Доўгатэрміновыя назіральнікі ладзілі маніторынг датэрміновага галасавання з 14 па 18 сакавіка. Да выбараў МНВ не было прадастаўлена практычна ніякай інфармацыі аб колькасці аддрукаваных і распаўсюджаных бюлетэняў. Шмат УВК не жадалі паведамляць назіральнікам асноўныя лічбы, напрыклад, колькасць атрыманых бюлетэняў, колькасць выбаршчыкаў, занесеных у спісы і колькасць выбаршчыкаў, якія прагаласавалі. Некаторыя УВК пайнфармавалі назіральнікаў аб тым, што ТВК або мясцовыя органы выканаўчай улады далі ім указанні не прадастаўляць назіральнікам дадзенай інфармацыі. Падчас апытання 19 сакавіка шмат УВК валодалі інфармацыяй аб працэнтнай долі выбаршчыкаў, якія прагаласавалі датэрмінова, але паказчыка яўкі ў лічбавым выразе не ведалі.

Кароткатэрміновыя назіральнікі вялі маніторынг дадзенай працэдуры 18 сакавіка. Імі было даслана больш за 2 000 запоўненых стандартных і індывідуальных справаздач. Працэдура датэрміновага галасавання атрымала негатыўную адзнаку прыблізна ў 11% справаздач. Увогуле, працэдура датэрміновага галасавання была праведзена ў спакойным становішчы. Нягледзячы на тое, што працэс галасавання праходзіў ва ўсталяваным парадку, назіральнікі часта адзначалі яўна ідэнтычныя подпісы ў спісах выбаршчыкаў. Акрамя таго, некаторыя з іх адзначылі нізкую якасць пячатак на скрынях для галасавання і незапечатванне адтулін у ўрнах па заканчэнні датэрміновага галасавання 18 сакавіка, як гэта патрабуецца па законе. На 4% выбарчых участкаў назіральнікі адзначылі прысутнасць неўпаўнаважаных асобаў, шмат з якіх давалі ўказанні па працы УВК.

Дзень выбараў – 19 сакавіка (Галасаванне)

Назіральнікі адзначалі, што УВК часта адмаўляліся прадаставіць базавую інфармацыю па асноўных лічбах галасавання. У 11% справаздач назіральнікі паведамлялі аб перашкодах, якія ствараліся пры ажыццяўленні імі сваёй дзейнасці, а зрэдку некаторыя з іх падвяргаліся запалохванню. Часцяком назіральнікам не дазвалялі азнаёміцца са спісамі выбаршчыкаў. Шэраг УВК атрымалі ўказанні ад мясцовых органаў улады або ТВК не падаваць назіральнікам некаторых дадзеных. Тым не менш, у адрозненні ад выбараў 2004 года назіральнікам быў прадастаўлены доступ у зоны, якія мяжуюць з суседнімі дзяржавамі.

Увогуле галасаванне прайшло ў ціхай і спакойнай атмасферы. Мясцовыя назіральнікі прысутнічалі на 90% участкаў для галасавання. Неўпаўнаважаныя асобы назіраліся на 7% наведаных выбарчых участкаў і на 3% участкаў яны давалі УВК указанні па іх працы. Часта ў памяшканнях выбарчых участкаў адзначалася прысутнасць супрацоўнікаў міліцыі, МНС і пажарных.

Увогуле галасаванне было добра арганізавана, а УВК былі забяспечаныя матэрыяламі ў дастатковым аб'ёме. Назіральнікі паведамлілі, што за рэдкім выключэннем УВК прытрымліваліся правільных працэдураў выдачы бюлетэняў. Доступ выбаршчыкаў да ўчасткаў для галасавання быў свабодным, а прагаласаваць не атрымалася у параўнальна невялікай колькасці патэнцыйных выбаршчыкаў. Часцей за ўсё выбаршчыкі і УВК дэманстравалі добрае валоданне выбарчымі працэдурамі.

У сваёй большасці агульныя ацэнкі правядзення галасавання былі станоўчымі (89% назіранняў), пры гэтым колькасць негатыўных ацэнак яго правядзення было значным (11% назіранняў). Дадзеная лічба вар'іравалася ад 7% у Віцебскай да 17% у Гомельскай вобласці. Сярод значных недахопаў былі адзначаныя наступныя:

- На 8% участкаў для галасавання выбаршчыкі не заўсёды рабілі адзнаку ў сваім бюлетэні таемна. На 5% выбарчых участкаў назіральнікі паведамлялі аб тым, што некаторыя асобы паказвалі свой запоўнены бюлетэнь да апускання яго у ўрну іншай асобе;

- Сямейнае або групавое галасаванне было зафіксавана на 19 % участкаў для галасавання, і было асабліва распаўсюджанае у сельскай мясцовасці;
- У 5% назіранняў не была прадэманстравана адсутнасць змесціва ў скрынях для галасавання падчас апячатвання, і ў 7% назіранняў скрыні для галасавання не былі належным чынам апячатаныя;
- Пры назіранні за адчыненнем выбарчых участкаў у 34% справаздач было адзначана, што «скрыня для датэрміновага галасавання» не знаходзілася ў поле зроку. У 6% назіранняў, такія скрыні былі неналежным чынам зачыненыя;
- Прысутнасць агітацыйных матэрыялаў або агітацыйнай дзейнасці было адзначана на 6% участкаў для галасавання, амаль заўсёды яны былі ў падтрымку сп. Лукашэнкі або адносіліся да кампаніі «За Беларусь!». Афіцыйная інфармацыя аб кандыдатах не была размешчана на 7% участкаў;
- Назіральнікі паведамлілі аб тым, што бачылі некалькі ідэнтычных подпісаў у спісах выбаршчыкаў, на 13% наведаных выбарчых участкаў;

Па інфармацыі ЦВК да часу зачынення выбарчых участкаў прагаласаваў буйны працэнт выбаршчыкаў - 92,6%. Лічбы яўкі вар'іраваліся ад 85% у Мінску да звыш 95% па трох з абласцей Беларусі.

Дзень выбараў – 19 сакавіка (Падлік галасоў)

Якасць выбарчага працэсу пагоршылася пры падліку галасоў, працэдура якога выклікала праблемы і характарызувалася недахопам празрыстасці. Назіральнікі далі негатыўную ацэнку працэсу падліку галасоў у 47% сваіх справаздач. Шмат ўчастковых камісій дрэнна арганізавалі падлік галасоў, а скаргі належным чынам не разглядалі. Пры падліку галасоў большасць назіральнікаў была пазбаўлена магчымасці стаяць на досыць блізкай адлегласці, каб адрозніваць адзнакі, зробленыя ў бюлетэнях. Большасць участковых камісій, у памяшканнях якіх праводзілася назіранне(69%), да запаўнення пратаколаў не аб'яўляла колькасць галасоў, пададзеных за кожнага з кандыдатаў. Такім чынам, нягледзячы на сваю фізічную прысутнасць, назіральнікі не маглі сачыць за працэсам падліку паўнаважных чынам. Больш таго, палова ўсіх груп назіральнікаў ацаніла ўзровень празрыстасці пры падліку галасоў як «дрэнны» або «вельмі дрэнны». Неўпаўнаважаныя асобы прысутнічалі на 8% выбарчых участкаў, якія назіраліся, і зрэдку яны кіравалі працай участковых камісій.

На 16% участкаў для галасавання ўчастковыя камісіі адчувалі цяжкасці са складаннем пратаколаў аб выніках галасавання, а на 8% участкаў адносна падліку галасоў ва ўчастковыя камісіі была пададзеная афіцыйная скарга. Назіральнікі паведамлілі аб шэрагу выпадкаў выпраўлення вынікаў або іх занясення алоўкам. На адным з выбарчых участкаў старшыня УВК пагразіў членам УВК звальненнем са сталага месца працы за адмову падпісаць раней выпраўлены старшынёй пратакол.

Сумаванне вынікаў

Выбарчым кодэксам прадугледжана, што вынікі галасавання вывешваюцца для ўсеагульнага азнаямлення ў памяшканні выбарчага ўчастку. Тым не менш, само па сабе дадзенае палажэнне не гарантуе неабходнай ступені празрыстасці падчас сумавання вынікаў і пасля яго завяршэння. Назіральнікі не маюць права атрымаць афіцыйную копію пратаколу, а закон не патрабуе ад ТВК і УВК прадастаўляць вынікі ў ЦВК у выглядзе зводнай табліцы.

Нягледзячы на запэўніванні многіх ТВК напярэдадні выбараў аб тым, што назіральнікам будзе прадстаўлены доступ у іх памяшканні, вялікая іх колькасць (42%) сутыкнулася з абмежаваннямі або нават перашкодамі ў магчымасці атрымаваць інфармацыю аб сумаванні вынікаў УВК, а больш за 40 групам назіральнікаў АБСЕ было адмоўлена ва ўваходзе ў памяшканні ТВК падчас апрацоўкі вынікаў. У палове выпадкаў назірання ў памяшканнях ТВК узровень празрыстасці атрымаў адзнаку «дрэнная» або «вельмі дрэнная».

**Гэты дакумент з'яўляецца неафіцыйным перакладам на беларускую мову.
Варыянт на ангельскай мове з'яўляецца адзінай афіцыйнай версіяй дакумента.**

Інфармацыя аб Місіі і словы ўдзячнасці

АБСЕ выказвае падзяку Міністэрству замежных спраў і Нацыянальнаму сходу Беларусі за накіраванае АБСЕ запрашэнне правесці назіранне за выбарамі, а таксама Цэнтральнай выбарчай камісіі за прадастаўленне акрэдытацыйных дакументаў. Місія выказвае сваю ўдзячнасць Офісу АБСЕ у Мінску за аказаную ім падтрымку на працягу ўсяго перыяду працы місіі.

Дзеючы Старшыня АБСЕ Міністр замежных спраў Бельгіі Карэл дэ Гюхт прызначыў Прэзідэнта Парламенцкай Асамблеі АБСЕ кангрэсмена Элсі Л.Хастынгса (Злучаныя Штаты Амерыкі) Спецыяльным каардынатарам кароткатэрміновых назіральнікаў АБСЕ. Місію БДПЧ/АБСЕ па назіранні за выбарамі (МНВ) узначаліў амбасадар Герт Арэнс (Нямеччына).

Місія БДПЧ/АБСЕ па назіранні за выбарамі пачала сваю працу ў Мінску 7 лютага 2006 года. У сталіцы і 14 рэгіянальных цэнтрах было размешчана 48 экспертаў і доўгатэрміновых назіральнікаў. У дзень выбараў БДПЧ/АБСЕ выставіла 440 кароткатэрміновых назіральнікаў і 96 парламентарыяў з ПА АБСЕ для назірання на 2000 участкаў для галасавання і ў больш 100 ТВК. Назіральнікі былі набраныя з 38 дзяржаў-удзельніц АБСЕ.

За атрыманнем дадатковай інфармацыі просьба звяртацца да:

- амбасадара Герта Арэнса, Главы МНВ БДПЧ/АБСЕ, тэл: +375 17 209 7378
- сп. Урдур Гуннарсаццір, прэс-сакратара БДПЧ/АБСЕ, тэл.+48 22 520 0600
- сп. Андрэаса Бэйкера, Прэс-сакратара Парламенцкай Асамблеі АБСЕ, тэл.: +45 60 10 80 30

Адрас БДПЧ/АБСЕ:
www.osce.org/odihr

Al. Ujazdowskie 19, 00-557 WARSAW, POLAND
тэл.: +48-22-520-06-00